

УДК: 165.0+165.9

А. Є. Лебідь

Сумський державний університет

КОРЕСПОНДЕНТНА ТЕОРІЯ ІСТИНИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У статті досліджуються окремі аспекти пояснення кореспондентної теорії істини. Пропонуються аргументи, які визначають її специфіку в контексті сучасної епістемології. Аналізуються способи репрезентації кореспондентної теорії істини, причини кризи в її сприйнятті та оцінці.

Ключові слова: істина, кореспондентна теорія істини, відповідність узгодженість.

Як відомо, в теорії пізнання виокремлюють декілька теорій істини: кореспондентну (відповідності), когерентистську, конвенціоналістську, прагматистську, семантичну та дефляційну теорії, теорію істини-події. Кореспондента, або як її ще називають, класична теорія, визначає істину в термінах відповідності змісту носія істиннісного значення та дійсності. Когерентистська теорія істинним визначає той носій істиннісного значення, який узгоджується з множиною інших носіїв. Прагматистська ж теорія істинним визначає лише той носій істиннісного значення, поведінка якого чи практичний наслідок такої поведінки є корисним.

Перш ніж висловити своє бачення проблеми, необхідно звернути увагу на певні труднощі, з якими стикається дослідник: по-перше, поняття «носій істиннісного значення» є вельми нестійким. В різних філософських концепціях такими є відмінні за своєю природою і структурою сутності, як-то: ментально-психічні (переконання, вірування, вподобання), ідеальні (думки, ідеї, форми), семантичні (судження, речення, висловлювання). При цьому, питання про те, які саме сутності є носіями істиннісних значень в тій чи іншій концепції безпосередньо не пов'язане із питанням, як в цій концепції розглядається поняття істини. Тому, як видається, природа носія істиннісного значення не є визначальною; важливішими, найвірогідніше, будуть умови, за яких та чи інша сутність (носій) може бути розцінена як істинна чи хибна.

По-друге, не важливим для тої чи іншої теорії істини і спосіб обґрунтування носія істиннісного значення. Прикладом, такі семантичні за своєю сутністю носії істинності як судження, можна обґрунтувати або через принцип фундаменталізму, звівши їх до базисних, очевидних, аксіоматичних положень, або через принцип холізму, тобто шляхом обґрунтування усієї системи суджень, в якій те чи інше судження є елементом цієї системи.

По-третє, онтологічні настановлення (суб'єктивні уявлення про природу дійсності, що постулюють опозицію по лінії реалізм-ідеалізм) жодним чином не імпліцитні тій чи іншій теорії істини. Приміром, послідовник кореспондентної теорії істини, визначаючи істину в термінах відповідності знання дійсності, може бути як реалістом, так й ідеалістом,

поскілки в самій теорії кореспонденції мова про природу дійсності не йдеться.

По-четверте, в контексті нашої розвідки важливим видається необхідність досить чіткого розрізнення понять абсолютизму та релятивізму. Перший наголошує про незмінність істини, тоді як релятивізм поняття істини узалежнює від різних настановлень дослідника; предмета, методів дослідження тощо. Так, прибічник кореспондентної теорії істини здебільшого має бути релятивістом, поскілки наголошує на змінюваності дійсності, її динамічному характерові. Однак, як на мене, не слід перебільшувати чи-то применшувати значення жодної з опозиційних пар, а намагатися усебічно розглянути представлену проблему. Наразі, метою нашого дослідження, власне, є аналіз постання та розгортання саме класичної (кореспондентної) теорії істини.

Теорія відповідності не є історично першою. Як показав М. Гайдеггер, Платон спочатку дотримувався історично більш раннього і відповідного етимології грецького слова *αληθεια* розуміння Істини як непотаємності, неприхованості. М. Гайдеггер з цього приводу висловлюється так: «*Ἀλήθεια*, переведенное как «несокрытость», мы в какой-то мере узнаем, как греки мыслили начальную сущность истины. Во-первых, не-сокрытость указывает на сокрытость... Во-вторых, не-сокрытость указывает на то, что она отвоевана у сокрытости и находится в борении с нею. В-третьих, ...не-сокрытость отсылает в область противоположностей, в которых находится истина [14, 63].

У західноєвропейському мисленні єдиною протилежністю Істини розглядають, відповідно, не-Істину у сенсі хибності. Помислена, прикладом, як неправильність, хибність не розкриває сенсу *αληθεια* як неприхованості, відтак, атрибутом *αληθεια* є ознаки не знання, а пізнаваної Речі, а сама *αληθεια* виступає як онтологічна категорія, якій протистоїть не омана, а таємниця: відкрити Істину означало, напевне, відкрити таємницю. А, отже, Буття, природа розумілися за аналогією з людиною у своїй здатності щось приховувати. Таким утаємничуванням по відношенню до *αληθεια* слід розглядати *ψεῦδος*, який М. Гайдеггер характеризує як «за-ставляющее сокрытие, утаивание в более тесном смысле слова» [14, 77]. Однак «криме сокрытия, совершающегося как за-ставление и искажающее вы-ставление, в бытии господствует также скрывание... Такое скрывание властно пронизывает все сущее в целом... оно включает в себе изначально всё слаживающий способ возможного раскрытия и несокрытости сущего как такового» [14, 168].

Перехід від опозиції «таємниця – істина» до «хиба – істина» стався дещо пізніше. М. Гайдеггер наголошує, що це відбулося саме у Платона, у якого Істина як основна риса Буття вже не розумілася в сенсі непотаємності, а лише як правильність, як характеристика пізнання сущого. Власне, Платона і можна розглядати як креатора теорії кореспонденції. Так, в діалозі «Кратіл» він словами Сократа мовить: «...тот, кто говорит о вещах в соответствии с

тем, каковы они есть, говорит истину, тот же, кто говорит о них иначе, лжет» [11, 615].

Хоча Платон і визначив істину як відповідність, підґрунтям цієї ідеї слід вважати розмисли атомістів про природу знання і пізнання. Так, згідно з Емпедоклом, критерієм істинності не є відчуття, а правильний розум, в якому зосереджена божя іскра та людська вдача. Розмірковуючи про недосконалість людської природи і неможливість долучення до істини в її повноті, Емпедокл все ж таки обнадіював посланням на часткове наближення до неї потугами розуму: «Ты узнаешь не больше, чем сколько видит мысль смертного» [15, 680].

Отже, Істина, не ототожнена із Буттям, стає істинністю мислення про суще. Розглядаючи такого штибу опозиції, слід мати на увазі певну синонімічність слів хибність, помилковість, неправильність, оманливість тощо з відповідниками у давньогрецькій: ἀμάρτημα – помилка, погрішність, ἀπο-πλάνησις – відхилення; чи-то латини, у якій кількість відтінків на позначення хиби на порядок більший: falsus, ergo, fraus, vitiosus тощо. Не маючи наміру ґрунтовно розглядати феномен хиби у межах даної статті, відсилаємо вас до чудового дослідження цієї проблеми, здійсненого Прокоповим Д. Є. [12]. Зазначу одне: як на мене, поняття «помилковість», «неправильність» більше стосується самого акту мислення як такого, тоді як «хибність» та «оманливість» здебільшого є наслідком помилкового, неправильного мислення.

Стагирит продовжує традицію, закладену Платоном у питанні віднайдення релевантної дефініції поняттю «істина». Як було вже зазначено, Платону приписують класичне формулювання істини; у Аристотеля воно було вже розгорнуто в цілісну теорію, через що теорію кореспонденції називають ще й аристотелівською. Аристотель наголошував, що помилкове і істинне не в речах, а в думці, розмислюванні: «...прежде всего определим, что такое истинное и ложное. А именно: говорит о сущем, что его нет, или о не-сущем, что оно есть, – значит говорит ложное; а говорит, что сущее есть и не-сущее не есть, – значит говорит истинное» [2, 141].

Наступною віхою в дослідженні істини є концепція Фоми Аквінського, який нині канонічне «Veritas est adaequatio intellectus et rei» запозичив у Ісаака бен-Соломона Ізраелі, для якого істина, власне, і є відповідність розуму речі. Власне, Аквінат вирізняє потрійну класифікацію істини, а саме: логічну (пізнавальну) істину, буттєву (онтологічну) істину та моральну (етичну) [8, 105]. Логічна істина виражає відповідність розуму речі, для якої (істини) характерними є два елементи: об'єктивна дійсність та пізнавальна здатність людини, поєднані феноменом інтенціональності. Дійсність як джерело і критерій істини людський розум затверджує у судженні та теорії.

Онтологічна істина виражає узгодження речі з розумом. Вона засвідчує існування певного взірця як міри конкретних речей. «Что-либо можно полагать безусловно истинным [лишь] постольку, поскольку оно связано с умом, от которого зависит; ...первично истина пребывает в уме, и [только]

вторично – в вещах, [причем] постольку, поскольку они связаны с умом как со своим началом», – зазначає «Doctor Angelicus» [1, 215–216]. Характерологічним для такої істини є єдинність, а не множинність; вічність (коли йдеться про пізнання суттєвих і незмінних елементів речі); незмінність. Моральна ж істина базується на людських чеснотах, як-то правдивість, чесність тощо.

Аргументативна схема Аквіната така: інтелект є істинним в тому випадку, коли він має подобу пізнаної речі, яка стає його власною формою в процесі пізнання, оскільки будь-яка річ істинна згідно з тим, що вона має форму, властиву їй за природою. З цієї причини істина визначена згідно відповідності інтелекту і речі. Тому, пізнати істину означає пізнати таку відповідність. Прикладом, зір, хоча і має подобу видимого, все ж не пізнає співвідношення між побаченою річчю і тим, що він прийняв від неї. Інтелект же може пізнати власну відповідність із умоглядною річчю, але не тоді, коли він пізнає «те, що дещо є», а коли він висновує про відповідність речі і сприйнятої форми.

Наразі розглянемо кантіанську рецепцію поняття істини. Ф. Brentano вбачав у німецькому філософові послідовника аристотелівського визначення істини як відповідності судження дійсності: «Прочь сомнения! Кант придерживается яристотелевского определения истины как соответствия суждения с действительностью» [4, 104].

Ф. Brentano дещо скептично ставиться до зауваг В. Віндельбанда про «реформування» аристотелівського («сократівського» у термінології неокантіанця) поняття істини. «Мы наблюдаем здесь величественную реформацию понятия истины, заставившую ждать себя столь долго», – зазначає філософ [4, 100–101]. Ф. Brentano переконаний, що ця так звана «мнимая попытка реформации» може бути легко подолана, спростована. Він критично ставиться до думки В. Віндельбанда стосовно того, що у І. Канта істина оприявлена в усіх сферах духовного праксису, не лише у мисленні, а й у волінні, естетизмі, моральності тощо. Ф. Brentano наголошує на необхідності розрізняти істинну обґрунтованість суджень (відповідних предметів) та довільні припущення, сліпі упередження, які здебільшого посилаються на *argumentum ad hominem*; а також думки (гадки, погляди) *ad hoc* – усі вони можуть бути як істинними так і хибними.

Поглянемо, що з цього приводу говорить сам І. Кант. Філософ наголошує: «Якщо істина полягає в узгодженості знання з його предметом, то, виходить, цей предмет слід відрізнити від інших; бо ж знання є хибним, якщо воно не узгоджується з тим предметом, до якого відноситься, ...загальним критерієм істини міг би бути лише такий, що мав би значущість для всіх знань без огляду на їхні предмети. Але зрозуміло, що такий критерій означає абстрагування від усього змісту знання (відношення до його об'єкта), тоді як істина стосується якраз цього змісту» [7, 80].

Як на мене, позиція І. Канта, якщо її розуміти в аристотелівському сенсі, суперечить основним принципам його гносеології, бо у розумінні

німецького мислителя предметом, якому відповідає знання, не може бути об'єктивна дійсність: «Адже ми маємо справу тільки зі своїми уявленнями; а якими речі можуть бути самі по собі (без огляду на уявлення, через які вони впливають на нас), це цілком перебуває поза сферою нашого пізнання» [7, 156].

Згідно із думкою І. Канта не досвід відображається і описується в поняттях розуму, а «розсудок за допомогою цих понять сам здатний бути творцем того досвіду, в якому виступають його предмети» [7, 103]. Виходить, що не поняття узгоджуються з речами, а речі з поняттями. Саме на цьому наголошує В. Віндельбанд: «...высшая достоверность каждой отдельной мысли состоит в возможности согласовать ее без противоречий со всей остальной системой мыслей» [5, 163].

В. Віндельбанда переконаний у «полнейшей оригинальности теории познания Канта», висхідним пунктом якого є питання про «отношение того, что зовется нашим представлением, к предмету». І. Кант, продовжує його послідовник «не кладет уже в основу своей постановки вопроса популярную противоположность между бытием и представлением... Ни одна из этих схем и форм рефлексии не способна изобразить такое отношение между мышлением и бытием... Это отношение Кант находит в понятии правила, ...по которому должны располагаться определенные элементы представления, чтобы в этом порядке быть общезначимыми» [5, 111–112].

А тому, на думку І. Канта «Истина, і помилка... виступають лише в судженні, себто лише у відношенні предмета до нашого розсудку. У знанні, яке всуціль узгоджується з розсудковими законами, немає жодної помилки... ..в узгодженні з законами розсудку й полягає формальне [забезпечення] всякої істини» [7, 212]. «Истина – это нормативность мышления», – підсумовує В. Віндельбанд.

Як на мене, наведена дискусія стала можливою через плутанину у поняттях, коли «істина» заміщується «істинністю», а «істинність» – «істиною». Про логічну небезпеку двозначності наголошував ще Аристотель, який вирізняв три її (двозначності) класи: випадкові; двозначність через аналогію та двозначність, що має місце при віднесенні декількох термінів до одного, коли останній може означати те чи інше у власному сенсі. Як видається, помилковість ототожнення «істини» та «істинності» є наслідком саме двозначності третього класу, коли обидва ці поняття відносяться до одного – поняття «істина». Власне, як і В. Віндельбанд, який «в попытках освободиться [от традиционного понятия истины]... пришел к мысли заменить понятие соответствия с предметом на понятие правильности» [4, 104], так і сам І. Кант припустилися помилки, на яку звертав увагу Аристотель. Як би там не було, такого типу дискусії корисні для розвою уявлень про природу та сутність істини, про можливість дати їй належну дефініцію. Але в той же час, не можна заперечувати про неабиякі труднощі, пов'язані із намаганнями знайти таку.

Кореспондентна теорія істини знайшла своє відображення як у творах класиків, так і філософів сучасності. Зокрема, Б. Расел є одним з тих, хто

репрезентував класичну теорію істини у своїй «Філософії логічного атомізму»: «...мир содержит факты, которые суть то, что они суть, независимо от того, что мы предпочитаем о них думать, и что существуют также убеждения [beliefs], которые имеют отношение к фактам и которые посредством ссылки на факты являются либо истинными, либо ложными» [13, 7].

Питання про істину, в принципі, не пов'язане з тим, як ми розуміємо реальність. Мислячи властивість того чи іншого об'єкту, ми, першочергово, розуміємо під нею певну стійку сукупність якостей, притаманних цьому об'єкту виходячи з його природи і визначувану цією системою можливість відношень об'єкта до інших об'єктів. Але, наголошуючи на «природності» властивостей об'єкта, ми тим самим з епістемологічного поля репрезентації зміщуємося в онтологічне і проблема набуває зовсім іншого контексту: мова вже не йде про відповідність властивості, знання об'єкту, а про існування самого об'єкта.

Б. Рассел допускає існування логічної істини, але первинною вважає реальну, обґрунтовуючи її суто логічно, розмежовуючи логічний і епістемологічний аналіз. Виходячи з його теорії дескрипцій, істинність і хибність завжди залежні від того, що знаходиться поза самим висловлюванням, тобто у факті. Істинність не може бути властивістю висловлювання, але тільки властивістю переконання. Останнє відрізняється тим, що в ньому висловлюється про те, що знаходиться поза обсягом самого висловлювання.

Тим самим, ступінь істини прямо пропорційний ступеню відповідності фактам. Оскільки критерієм істини є відповідність змісту висловлювання фактами, то не виключена ситуація й часткового опису цих фактів. Відповідно, істинність слід поставити в залежність від точності опису реального факту. Фактом є та частина дійсності, яка є доступною, відкрилася людському розумові, відповідно, завданням науки є відкриття якнайбільше фактів. Проблема узгодженості (відповідності) висловлювання і факту викликала бурхливу полеміку і багато в чому визначила контури філософії ХХ століття.

Ідея логічної ізоморфності носія істиннісного значення та дійсності знайшла своє продовження у Л. Вітгенштайна, який вказував на те, що «Мир есть совокупностью фактов, а не предметов» (1.1.), «Мир определен фактами и тем, что это всё факты» (1.11.), «Мир распадается на факты» (1.2.).

Залишаючись домінантною протягом декількох століть, кореспондентна теорія істини на сьогодні перебуває у стані стагнації. Х. Патнем з цього приводу писав: «Мы присутствуем при кончине теории, просуществовавшей более двух тысяч лет» [10, 102]. Новоявлені некласичні теорії істини репрезентують дещо інші способи її актуалізації, віднаходячи суперечності чи-то недостатні обґрунтування класичної теорії, серед яких можна виокремити такі: по-перше, проблема природи пізнаваної дійсності полягає в тому, що необхідно розрізняти мисленнєві об'єкти і об'єкти

мислення, що потенційно породжує питання про можливість співставлення ідеального матеріальному.

По-друге, проблема характеру відповідності думок дійсності полягає в простому копіюванні, відображенні реального світу в думках. Насправді ж думки та їх вираження у мові аж ніяк не походять на «копії» дійсності. У нашій свідомості чуттєве сприйняття предмета зливається із самим предметом: я бачу дерево, а не образ, подобу, копію дерева. Тоді в якому сенсі можна говорити про відповідність чуттєвого образу предмета самому предметові? Припустимо, що наше знання відповідне об'єктивно існуючому предметові, тоді чи можу я знати про це? Я ж не маю змоги співставити образ предмета із самим предметом. І як вийти за межі суб'єктивності щоб дізнатися, що існуючі в ній образи відповідають трансцендентним предметам.

По-третє, проблема критерію істини перспективно зводить дослідника до парадоксу безкінечного регресу. В цьому контексті очевидним є, що критерій знання не належить самому знанню. Логічна суперечливість кореспондентної теорії істини знайшла своє відображення у славнозвісному парадоксі «Брехун». Нарешті, наше знання певним чином детерміноване не лише пізнаванням предметом, а й багатьма іншими факторами, що у той чи інший спосіб видозмінюють відповідність знання предметові.

Ці проблеми виявилися невирішуваними для класичної теорії істини в її «найвній» формі. Вони стимулювали, з одного боку – перегляд теорії кореспонденції та заміну її іншими теоріями; з іншого – спроби її удосконалити і розвинути без руйнування «жорсткого ядра» теорії, змінивши лише її «захисний пояс».

З апологією теорії кореспонденції виступив, зокрема, сучасний російський філософ Г. Левін, який переконаний, що «теория соответствия вполне способна преодолеть возникающие внутри нее трудности на основе собственных исходных принципов» [9, 26]. Проблеми кореспондентної теорії істини він пропонує розв'язати шляхом уведення принципів збереження та монізму, з відкриттям яких, на його думку, почалася не тільки європейська філософія, а й європейська наука як така; а також використання «інтервального» підходу, згідно з яким існують границі, у межах яких потрактування чуттєвого сприйняття предмета як насправді співпадаючого із самим предметом, спрощує практичні дії з ним і не призводить до помилок. Дослідник на підтвердження своїх слів наводить приклад із використанням моніторів для спостереження за предметами, недосяжних безпосередньому сприйняттю.

Проблему, пов'язану із парадоксом «Брехун», Г. Левін розв'язує за допомогою сформульованої ще у середні віки схоластами заборони виразів, що відносять до самих себе. Використовуючи теорію відношень, автор доходить висновку, що строго унарних відношень не буває. Проблему ж критерію істини дослідник радить розв'язувати через застосування аналогічних та гіпотетико-дедуктивних умовиводів.

Насамкінець наведемо слова Т. Куна з інтерв'ю Дж. Боррадори, який так резюмував свій виступ: «В некотором, очень глубоком, смысле я абсолютно верю в корреспондентную теорию истины» [3, 199]. Ці слова, якнайменше, засвідчують, що зарано говорити про «кончину теорії, просуществовавшей более двух тысяч лет».

ЛІТЕРАТУРА

1. Аквинский Ф. Сумма теологии. Часть I. Вопросы 1-43 / Ф. Аквинский. – К.: Эльга, Ника-Центр; М.: Элькор-МК, 2002. – 560 с.
2. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т. 1 / Аристотель. – М.: Мысль, 1976. – С. 65-367.
3. Боррадори Дж. Американский философ: Беседы с Куайном, Дэвидсоном, Патнэмом, Нозиком, Данто, Рорти, Кейвллом, МакИнтайром, Куном / Дж. Боррадори. – М.: Дом интеллектуальной книги, Гнозис, 1999. – 208 с.
4. Brentano Ф. О понятии истины // Brentano Ф. Избранные работы / Ф. Brentano. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2006. – С. 95-114.
5. Виндельбанд В. Избранное: Дух и история / В. Виндельбанд. – М.: Юрист, 1995. – 688 с.
6. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн. – М.: «Канон⁺» РООИ «Реабилитация», 2011. – 288 с.
7. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.
8. Ковальчик С. Загальна метафізика / С. Ковальчик. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 215 с.
9. Левин Г. Д. Истинность и рациональность / Г. Левин. – М.: «Канон⁺» РООИ «Реабилитация», 2011. – 224 с.
10. Патнем Х. Разум, истина, история / Х. Патнем. – М.: Практика, 2002. – 296 с.
11. Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений в 4-х т.: Т. I / Платон. – М.: Мысль, 1990. – С. 613–681.
12. Прокопов Д. Є. Інтерпретація хіби в європейській філософії XVII-середини XVIII століття / Д. Прокопов. – К.: Парапан, 2008. – 428 с.
13. Рассел Б. Философия логического атомизма / Б. Рассел. – Томск: Водолей, 1999. – 192 с.
14. Хайдеггер М. Парменид / М. Хайдеггер. – С.-Пб: Владимир Даль, 2009. – 384 с.
15. Эмпедокл. О природе // Досократики / пер. с древнегреческого А. Маковельского / Эмпедокл. – Мн.: Харвест, 1999. – С. 572–782.

РЕЗЮМЕ

А. Е. Лебедь. Корреспондентная теория истины: преимущества и недостатки.

В статье исследуются отдельные аспекты объяснения корреспондентной теории истины. Предлагаются аргументы, которые определяют ее специфику в контексте современной эпистемологии. Анализируются способы репрезентации корреспондентной теории истины, причины кризиса в ее восприятии и оценке.

Ключевые слова: *истина, корреспондентной теория истины, соответствие согласованность.*

SUMMARY

A. E. Lebed. Correspondence theory of truth: the advantages and shortages.

The article investigates some aspects of Correspondence theory of truth. The author proposes the arguments that defines the specifics it in the context of modern epistemology. Ways of representation of the Correspondence theory of truth, the causes of the crisis in its perception and evaluation are analyzed.

Key words: *truth, Correspondence theory of truth, correspondence, coordination.*